

Ідейно-тематичні та лінгвістичні аспекти літературних пародій Макса Бірбома (на матеріалі есе “Endeavour By J*hn G*lsw*rthy”)

Кароліна Лотоцька, Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна, lorkoula@yahoo.com

Ключові слова: літературна пародія, сатира, іронія, стилізація, карикатура, ідіостиль,
Д. Голсуорсі

Ключевые слова: литературная пародия, сатира, ирония, стилизация, карикатура,
идиостиль, Д. Голсуорси

Творчість Макса Бірбома (Sir Henry Maximilian "Max" Beerbohm (1827 – 1956)) продовжує в останні роки викликати інтерес дослідників. Бірбом – карикатурист, пародист та літературний критик був завжди іронічним у своєму сприйнятті світу в цілому та європейської літератури зокрема. Але, на думку науковців, його іронія була не просто колючою та гостросатиричною, вона була естетико-філософською, тобто більш вдумливою та уважною до творчої особистості того, кого він пародіював та висміював. І окрім власне лінгвістичних рис, пародії Бірбома на його видатних сучасників - літературних соратників виразно виявляють соціальні, історичні та культурно-світоглядні аспекти як їх творчості, так й творчості самого «незрівняного Макса», як називав його Б. Шоу.

Збірка М. Бірбома «Різдвяна гірлянда» (“A Christmas Garland”, 1912) є чудовим зразком літературної пародії із багато-фокусною прагматикою. Серед есе, які увійшли до збірки, знаходимо і пародію на Джона Голсуорсі (1867 - 1933). Цей письменник займає особливе місце серед англійських літераторів тієї епохи. Зазвичай його характеризують як одного з представників критичного реалізму, а також як прихильника ліберального гуманізму. Незважаючи на те, що його можна вважати імпресіоністом у літературі, він був далекий від нервової естетики літературних течій кінця XIX – початку XX століть: “a spirit wholly divorced from the famous aesthetic eighties and the nerve-wracked nineties of the last [XX] century. He has the twentieth century faith in the malleability of human life” [Willcox: 891]. У своїй «Алегорії новеліста» Голсуорсі зазначав, що завдання літератури - не навчати та не читати проповіді, а тримати ліхтар («як букет нарцисів на чорному тлі таємниці») та показувати життя таким, яким воно є - чорно-білим, контрастним. І все ж, при всій критичності та гостросоціальності його п'єс, оповідань та романів, Голсуорсі залишився великим поетом у прозі - художником слова, майстром деталі “with a quick eye for impressions and effect” [Там же: 893]. Лірик у душі, він завжди був джентльменом – у житті та у творчості, головним принципом якого було “live and let live, love and let love” [Там же: 894]. Його описи відзначаються делікатністю, правдивістю, співчутливістю, почуттям пропорції, проникливістю та спостережливістю: “His very touch poetizes, etherealizes. Even the police courts, when he leads us there, are touched with a tender sort of courtesy!” [Там же: 893]. Джозеф Конрад, характеризуючи стиль Голсуорсі, писав, що при всій своїй стриманості цей стиль достатньо гострий, щоб разити безжалісною іронією та достатньо серйозний, щоб слугувати гідним провідником його глибокого співчуття [Дж. Конрад: <http://www.hot.ee/josephconrad/Golsuorsi.htm>].

Уся ця ідейно-стилістична багатогранність письменника тонко та невимушено пародіюється М. Бірбомом у його есе “Endeavour by J*HN G*LSW*RTHY”. Він зумів

на 4-х сторінках тексту прозорливо інтерпретувати та передати, звичайно у карикатурно-пародійному ключі, усі основні аспекти творчості Джона Голсуорсі. Ми спостерігаємо тут не тільки типові моделі соціальної сатири Голсуорсі, його майстерність у змалюванні характерів за допомогою нечисленних, але яскравих та точних деталей, але і усі основні властивості ідіолекту та ідіостилю письменника, у тому числі вживання лексико-синтаксичних структур, риторичних фігур та тропів. Оскільки Голсуорсі завжди удавалися зображення природи та тварин, Бірбом вирішує обіграти і ці риси його стилю. Цю пристрась автора Бірбом вміло пародіює через опис одного з головних персонажів есе - кенаря Ембера (Amber: "бурштин"), якого господарі містер та місіс Беріджі у присутності прислуги називають "Master Amber", тобто вживають титул, який зазвичай слуги використовують по відношенню до свого роботодавця. В основі сюжету епізод з малинівкою за вікном у засніженому морозному місті. Пташка змушена вмерти від голоду та холоду, оскільки Беріджі так і не змилостивились та не кинули їй навіть крихти хліба під приводом того, що безсистемна допомога послужить деградації птахів та буде сприяти уникненню Державою відповідальності у цьому питанні: "...*those sporadic doles could do no real good—must even degrade the birds who received them—and that we had no right to meddle in what ought to be done by collective action of the State?*".

Есе традиційно починається описом Лондона та погоди, потім переходить у опис кімнати, де мешкає кенар Ембер. Інтродукція завершується «думками» цього персонажа. Ембер не просто персоніфікується у пародії ("*With his back to Battersea, and his head sunk deep between his little sloping shoulders, he watched the fire.*"), але і наділяється, так би мовити, соціально-ієрархічною класовою ментальністю, типовою для його господарів. Гумористично-іронічне зображення переживань та докорів сумління «аристократичного» кенаря Ембера, його деякою мірою лицемірного виправдання своїх почуттів переплітається в подальшому із описом подібних моральних страждань та міркувань Беріджів: "*This winter, no bread-crumbs had been vouchsafed; and the canary, though he did not exactly understand why this was so, was glad that so it was. He had felt that his poor relations took advantage of the Berridges' kindness. Two or three of them, as pensioners, might not have been amiss. But they came in swarms, and they gobbled their food in a disgusting fashion, not trifling coquettishly with it as birds should. The reason for this, the canary knew, was that they were hungry; and of that he was sorry. He hated to think how much destitution there was in the world; and he could not help thinking about it when samples of it were thrust under his notice. That was the principal reason why he was glad that the window-sill was strewn no more and seldom visited.*" В такий спосіб Бірбом обігрує улюблені теми соціальної сатири Голсуорсі – фарисейство та лицемірство, алюзивно відсилаючи читачів, у першу чергу, до знаменитої книги письменника «Острів фарисеїв» (1904) (*The Island Pharisees*), де він атакує представників вищих верст англійського суспільства – буржуазію та аристократію - з їх нездатністю піддатися добрим почуттям та емоціям та зробити те, що не вписується або є загрозливим (навіть тільки потенційно) для їхнього комфортного фізичного або духовного існування. У тексті есе спостерігаємо зображення такого роду морально-етичної дилеми у пародійно-карикатурній площині: Беріджі розмірковують з біллю у серці (це відбувається у Різдво), чи мають вони право нагодувати маленьку пташку за вікном ("*Adrian,*" *she faltered, "mightn't we for once—it is Christmas Day—mightn't we, just to-day, sprinkle some bread-crumbs?"*), що врешті решт замерзла від холоду та голоду ("*Outside, on the sill, the importunate robin lay supine, his little heart beating no more behind the shabby finery of his breast, but his glazing eyes half-open as though even in death he were still questioning.*"), чи вони повинні дотримуватись постанов якоїсь Ліги друзів пернатих (*the Feathered Friends' League*). Так, у стилі шаржу, М. Бірбом «змушує»

свого Г*лс*орсі піднімати питання дотацій бідним та відповідальності влади за гостросоціальні проблеми: *"Yes, and—oh my dear, I do still agree, with all my heart. But if the State will do nothing—nothing—"*

"It won't, it daren't, go on doing nothing, unless we encourage it to do so. Don't you see, Jacynth, it is just because so many people take it on themselves to feed a few birds here and there that the State feels it can afford to shirk the responsibility?". Бірбом одночасно пародіює типове для Голсуорсі іронічне ставлення до подібного роду міркувань та позицію щодо суспільних проблем самого Голсуорсі. У цьому зв'язку можна також згадати слова Бірбома-карикатуриста, який характеризував Голсуорсі як *"a dry man but sympathetic [who] looks very like his manner of writing"* [цит. по Riewald 2000: 155]. Прочитуємо також слова Конрада, який писав, що містер Голсуорсі завжди залишається людиною, незважаючи на те, чи розважається він чи сумує. І напевно саме тому висміювання Бірбомом у цій пародії ідей та стилістичної манери Голсуорсі не є таким карикатурно-гіперболічним, як, наприклад, у його пародії на Г. Веллса, або у гостросатиричній, досить їдкій та майже сардонічній пародії на Р. Кіплінга. Есе *Endeavour*, скоріше, витримано Максом Бірбомом у витончено-іронічному стилі - стилі, властивому самому об'єкту пародіювання. Отже, автор пародії вміло імітує через незначну гіперболізацію усі основні та помітні лінгвостилістичні індивідуальні риси творчості Голсуорсі. Проаналізуємо та проілюструємо це за допомогою деяких прикладів з есе.

Не тільки вибір тематики (як ми вже зазначали), але й мовні та композиційно-мовленнєві особливості стилю письменника чітко простежуються у пародії. Багате лексичне наповнення тексту есе корелює з особливостями лексичного складу творів Голсуорсі: лексика не є простою та банальною з точки зору узусу та стилістичного забарвлення. Це яскраво простежується, наприклад, у наступних рядках: *"The windows had for a while been opened, as usual, to air the room for him; and the fire had not yet mitigated the chill. It was not his custom to bathe at so inclement an hour; and his appetite for food and drink, less keen than it had once been, required to be whetted by example—he never broke his fast before his master and mistress broke theirs. /.../ The housemaid who ministered to his cage, the parlourmaid who laid the Berridges' breakfast table, sometimes tried to incite him to perform for their own pleasure. But the sense of caste, strong in his protuberant little bosom, steeled him against these advances."*

Ідіостиль письменника характеризується домінантним вживанням певних риторичних фігур та тропів.

Епітети. У семантичному плані превалюють звичайні дескриптивні епітети з функцією характеристикації. У структурно-синтаксичному плані улюбленими моделями Голсуорсі, які знайшли чітке відображення і у пародії, є складні епітети, епітети, що композиційно оформлені у пари, у ланцюжки, а також підкріплені прийомом ізоляції (detachment), наприклад: *"A few moments later there came to him a faint odour of Harris tweed, followed immediately by the short, somewhat stout figure of his master—a man whose mild, fresh, pink, round face seemed to find salvation, as it were, at the last moment, in a neatly-pointed auburn beard."*; *"It was clear to his audience that the veteran artist was hale and hearty."*; *"Above him and all around him brooded the genius of infinity, dispassionate, inscrutable, grey."*

Художні порівняння та метафори, наприклад: *"She glanced sideways into the Queen Anne mirror, her hand fluttering, like a pale moth, to her hair"*; *"... so that they were driven to wonder also whether what they conceived to be duty were not also a mirage—a marsh-light leading them on to disaster."*; *"Snow, a delicate white powder, was falling on the coverlet of snow."* Окрім вище згаданої персоніфікації відмінною рисою стилю Голсуорсі, яку також підмічає та імітує Бірбом, є розгорнуті метафори, багатообразні, що часто

переплітаються із порівнянням. Таким складним образом і розпочинається есе: *“The dawn of Christmas Day found London laid out in a shroud of snow. Like a body wasted by diseases that had triumphed over it at last, London lay stark and still now, beneath a sky that was as the closed leaden shell of a coffin. /.../ Nothing seemed to be moving except the Thames, whose embanked waters flowed on sullenly in their eternal act of escape to the sea.”*

Розгорнуті періоди та так звані “left-handed” речення, наприклад:

“While the breakfast-table was being laid, he heard a faint tap against the window-pane. Turning round, he perceived on the sill a creature like to himself, but very different—a creature who, despite the pretensions of a red waistcoat in the worst possible taste, belonged evidently to the ranks of the outcast and the disinherited. In previous winters the sill had been strewn every morning with bread-crumbs.”; “Affectionately he pushed the tip of a plump white finger between the bars.”

Ці та інші засоби (анафора, перелічення, антитеза) характерні як для наративних, так (в основному) і для дескриптивних контекстів творів Голсуорсі. Вони також знайшли відображення у тексті пародії на письменника, якого вважають визнаним майстром художньої деталі. Описи природи, які вплетені у майже будь-який контекст – улюблений прийом Голсуорсі, що також майстерно пародіює Макс Бірбом. Колір та звук тут відіграють одну з провідних ролей та представлені експліцитно та імпліцитно у вербально-образній структурі тексту. Але виняткова пристрась письменника – це запахи, відображення пахощів (природи, цивілізації, людських запахів, запахів їжі тощо): *“Adrian Berridge paused on the threshold, as was his wont, with closed eyes and dilated nostrils, enjoying the aroma of complex freshness which the dining-room had at this hour. Pathetically a creature of habit, he liked to savour the various scents, sweet or acrid, that went to symbolise for him the time and the place. Here were the immediate scents of dry toast, of China tea of napery fresh from the wash, together with that vague, super-subtle scent which boiled eggs give out through their unbroken shells. And as a permanent base to these there was the scent of much-polished Chippendale, and of bees'-waxed parquet, and of Persian rugs. To-day, moreover, crowning the composition, there was the delicate pungency of the holly that topped the Queen Anne mirror and the Mantegna prints.”* Запах у Голсуорсі інколи передає образи абстрактні або несподівані щодо природи нюхових відчуттів (як ось, наприклад, “the aroma of Precedent” у “The Island Pharisees”). Усе це підмічає Бірбом та з гумором та невимушено обігрує у своїй пародії, інколи перебільшуючи цю увагу письменника до запахів та доводячи її до рівня карикатури: *“Just at that moment, heralded by a slight fragrance of old lace and of that peculiar, almost unseizable odour that uncut turquoises have, Mrs. Berridge appeared.”*

Іронія. Іронічна модальність простежується як на вербальному рівні, так і у ідейно-тематичній площині, як вже зазначалось вище, наприклад: *“This formal way of naming the canary to the servants always jarred on her principles and on those of her husband. They tried to regard their servants as essentially equals of themselves, and lately had given Jenny strict orders to leave off calling them “Sir” and “Ma'am,” and to call them simply “Adrian” and “Jacynth.” But Jenny, after one or two efforts that ended in faint giggles, had reverted to the crude old nomenclature—as much to the relief as to the mortification of the Berridges. They did, it is true, discuss the possibility of redressing the balance by calling the parlourmaid “Miss.” But, when it came to the point, their lips refused this office. And conversely their lips persisted in the social prefix to the bird's name.”* Майже непомітно Бірбом насичує пародію цією іронічною тональністю, починаючи від самого зачину – з опису природи та міста, та закінчуючи гротескно-піднесеними міркуваннями Беріджа та його дружини, що балансують між проявами та покличами «серця» та «розуму» (типовою морально-етичною дилемою Голсуорсівських персонажів): *“Both of them yearned so wistfully to live always in accordance to the nature of things. And this, they felt,*

ought surely to be the line of least resistance. In the immense difficulties it presented, and in their constant failures to surmount these difficulties, they often wondered whether the nature of things might not be, after all, something other than what they thought it."

Останній абзац пародії є кульмінацією у плані реалізації іронічної модальності тексту. Він перекликається із стилістикою назви есе – *Endeavour*, що є книжково-формальним синонімом слів «спроба, намагання». Цей завершальний уривок тексту пародії є дивовижним зразком імітації практично усіх тих важливих лексико-синтаксичних рис творчої манери Джона Голсуорсі та його ідейної складової, які були визначені та проаналізовані вище: *"Standing between the live bird and the dead, they gazed across the river, over the snow-covered wharves, over the dim, slender chimneys from which no smoke came, into the grey-black veil of the distance. And it seemed to them that the genius of infinity did not know—perhaps did not even care—whether they were futile or not, nor how much and to what purpose, if to any purpose, they must go on striving."*

Отже, «Незрівняний Макс» віртуозно імплікує свій власний критичний погляд на деякі ідеї письменника та одночасно додає своїй сатири на нього витончено-елегантного «аромату» - у абсолютно Голсуорсівській манері.

Література

BEERBOHM, M. A Christmas Garland: <http://www.gutenberg.org/ebooks/14667>.

RIEWALD, J. G. Max Beerbohm's Mischievous Wit: A Literary Entertainment. Assen, the Netherlands: Van Gorcum, 2000.

WILLCOX, L. C. John Galsworthy/ The North American Review, Vol 202. P. 889 - 898: <https://archive.org/details/jstor-25108684>

КОНРАД, Дж. Джон Голсуорси. Пер. Б.Н. Каминская:

<http://www.hot.ee/josephconrad/Golsuorsi.htm>

Резюме

В статье рассматривается литературная пародия Макса Бирбома на Джона Голсуорси; исследуются лингвостилистический, идейно-тематический и историко-культурный аспекты их творчества в контексте анализа и функционирования данного пародийного текста.